

Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği

Mustafa AYDIN, Yard. Doç. Dr.

Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Atıf/©– Aydın, M. (2003). Gençliğin değer algısı: Konya örneği. Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (3), 121-144.

Özet– Bu makale değerlerin toplumumuzun gençlik kesiminde (Konya örneğinde) nasıl algılandığına ilişkin 1999 yılında yaptığımız “Gençliğin Sosyal ve Dinî Değerleri” adını taşıyan ve durum tespitini amaçlayan bir çalışmaya dayanmaktadır. Burada değerler kendi içinde genel “sosyal” ve özel “dinî/İslâmî” olmak üzere iki ana sınıfa, ayrıca genel sosyal değerler -göreceli de olsa- “modern” ve “geleneksel”; dinî/İslâmî değerler ise “kurumsal” ve “eylemsel” alt sınıflarına ayrılmıştır. Böylece değişim sürecinin hangi eksenlerde, nasıl ve ne gibi bir tempoda değişip geliştiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Onun için de test edilen bir hipotez kullanılmamıştır.

Araştırma üç ana bölümden oluşmaktadır; kavramsal çerçeveye ilişkin birinci bölümde değerler tartışılmakta, kuramsal çerçeveye ilişkin ikinci bölümde bu çalışmaya özgü sorunlar ve yöntemler ortaya konmakta, üçüncü bölümde ise alan verileri değerlendirilmektedir. Bu yazıda birinci ve ikinci bölümler özet olarak ele alınırken üçüncü bölüm makalemizde değer kategorilerinden birisi olan “modern değerler” üzerinden örneklendirilip, yöntem ve uygulama gösterilmeye çalışılmış, diğer değer kategorilerine ise değinilmemiştir.

Bulgulara göre toplumumuzda değerler, genel kanının aksine, her hâliyle modernden geleneksele bir değişim geçirmiyor, bir toplumsal seçicilik doğrultusunda geliyor. Hatta bu açıdan geleneksel- modern ikilemi bile anlamlı gözüküyor.

Anahtar Kelimeler– Değer, Modern Değerler, Geleneksel Değerler, Profan, Aşkın.

değerler
eğitimi
dergisi

Kavramsal Çerçeve: Genel Olarak Değer

Değerler, genelde inanılan, arzu edilen ve davranışlar için bir ölçek olarak kullanılan olgulardır¹. İlk defa Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı Latince “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiştir (Bilgin, 1995: 83). Sosyolojik açıdan değer kısaca “kişiye ve gruba yararlı, istenilen ve beğenilen şey” olarak tanımlanabilir. Buna göre değer, olgunun kendinden çok, ona transfer edilen önemliliğidir. Böylece meselâ eğitimin, bir değer taşıdığı kadar kendisinin de bir değer olduğu söylenebilir (Fichter, 1990: 131). Çağdaş Sosyoloji Sözlüğü’nde de Theodorson (1979: 455) değeri “sosyal olguların önemliliği üzerindeki değerlendirmede, özel eylemleri ve amaçları yargılama da temel ölçü sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlarıyla oluşmuş soyut, genelleştirilmiş davranış prensipleri” şeklinde tanımlar. Değerlerin bireysel yönleri bulunsun da kapsamlı etkililiklerini toplumsal yönleri sağlar. Çünkü değerlerin en iyi yansıma biçimleri olan tutum ve davranışlar, toplumsal şartlarda gerçekleşirler. Krech’e (1983) göre değerler, kişisel olmaktan çok topluluğun ortak malıdır. Gerçekten de her tutumun arkasında toplumdan referans alan çok yönlü bir inanç sistemi vardır.

- *Değerler hakkında söylenenler şu şekilde özetlenebilir:*
- *İnanışlar içeren ve dolayısıyla da aşkınlıklar taşıyan olgulardır.*
- *Fertlerin yapıp ettiklerini rasyonelleştirip içselleştirmelerine imkân verirler.*
- *Genelde ilgi gösterilen, arzu edilen şeylerdir.*
- *Her alanla ilgilidirler ama alanların kendine özgü değerleri vardır.*
- *Farklı kaynak ve içeriklere sahip olsalar da bir biçimde sosyaldirler.*

Değerler beşerî olayları belirleyicilik işlevine sahiptirler (Mengüşoğlu, 1983); yargı, norm, kurum ve eylemlerle dışlaşır ve bunlara ölçü

¹ Felsefe, antropoloji, psikoloji, sosyoloji ve ilâhiyat alanlarında nüans taşıyan tanımların ortak yönü mahiyetinden çok, özelliğinin ne olduğu ve ne işe yaradığına dikkat çekilmesidir (Topçuoğlu, 1996). Değerleri sosyal bir kategori olarak değerlendiren felsefî açıklama için bkz. Mengüşoğlu, 1983.

teşkil ederler. Değerler davranış ölçüleridir ama ölçen oldukları kadar yerine göre ölçülen de olabilmektedirler. Üstelik bu ölçü eylemin başlangıcında olabileceği gibi sonucun değerlendirilmesi aşamasında da olabilir. Mükâfat ve cezaları belirleyen normlar da birer değer yansımasıdır (Fichter, 1990).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere değerlerin kaynaklarından birisi toplumdur. Klâsik sosyolojideki yaygın bir anlayışa göre değerler genellikle bir etkileşim ortamında ve ihtiyaç ve eylemden kurumsallaşmalara uzanan sürecin sonunda ortaya çıkar (Kösemihal, 1955: 259).² Ancak toplum üstü bir kaynak daha vardır (Sezen, 1988: 57). Bu da dinî değerleri açıklar. Klâsik sosyoloji (sosyolojizm) her ne kadar değer, norm, kurum ve benzeri konularda toplumun yansıması olmayan bir olgu düzeyini kabul etmeye istekli değilse de, tüm bu olgu alanlarında toplumun açığa çıkartıp geliştirdiği ama ona indirgenemeyen bir yön vardır. Yoksa meselâ yüksek tipli dinler açıklanamaz.

Gerçekten de bu çerçevede üzerinde durulması gerekli önemli noktalardan birisi din-değer ilişkisidir. Teorik açıdan bakıldığında değer, bilme ve inanma gibi iki yönünün olduğu görülür (Ülken, 1965). İnanma ekseri değerleri dine bağlar.³ Bu çerçevede denebilir ki din değer ilişkisi karşılıklıdır; değerler dinin dokusunu oluşturduğu gibi din de yerine göre hem değer oluşturur, hem de ortamı inşa eder. Değerler, özellikle beşerî dinlerin oluşmasında başlı başına bir etkide bulunduğu gibi din de değerlerin bizzat ortaya çıkmasında, varlığını sürdürmesinde ve bir hiyerarşi dahilinde insan hayatına yön vermesinde etkili olur (Günay, 1998). Dinin bu etkisi, seçici ve pekiştirici olmak gibi nedenlere bağlı olarak çoğu kere profan değerler için de geçerlidir. Esasen değerler eylem bağlantılı oldukları zaman ahlâkî değer adını taşırlar ve ölçek görevini yerine getirirler. Değerlerin yargı düzeyindeki ifadelerine ise değer yargısı denir.

Değerler değişik açılardan sınıflandırılabilmiştir: yüksek değerler-

² Amiran Kurtkan Bilgiseven değerlerin toplumsal gelişmişliğe bağlı olarak “yapma” ve “kendiliğinden” olmak üzere iki şekilde oluştuğunu belirtir. Gelişmiş toplumların değerleri bir inşa sonucu ortaya çıkabilmektedir (Geniş bilgi için bkz. Kurtkan Bilgiseven, 1985). Ancak bunun ikisi de toplumsal içeriklidir.

³ Değerin bir bağlayıcılık işlevi vardır ve bu anlamda dine bir hayli yaklaşıp. Esasen Batı dillerinde din karşılığı kullanılan “religion”un Latince kökenli “religar” (bağlanmak) mastarından geldiği kabul edilir (Taplamacioğlu, 1983).

araç değerler⁴, aşkın değerler-içkin değerler gibi. Ancak araştırmamız açısından profan-dinî değer ayrımı esas alınmıştır. Burada profan kavramı, “salt dinî olanın dışında kalan” anlamında kullanılmış; din karşıtı imajından çıkarabilmek için de genel sosyal değerler olarak nitelendirilmiştir. Bu çerçevede meselâ özgürlük ve otoriteye itaat genel sosyal/profan değerler iken kurban kesmek ve arınmak dinî değerlerdir. Değerler için milli/ulusal nitelemesi ise modern çağlarda bir topluma özgülüğü anlatmak için kullanılmaktadır.

Genel sosyal değerlerin modern ve geleneksel olmak üzere iki tipinden söz edilmektedir. Yüz yılı aşkın bir zamandır kullanılan bu ayrımına göre geleneksel değerler bir değişim geçirerek moderne dönüşmektedir. Modern ve geleneksel ayrımı için çok şey söylenmiş, genellemeler yapılmıştır. Ayrıntıya girmeksizin denilebilir ki ilkece, modern değerler aşkınlıktan uzak, akılcı, dış görünürlüğü ön plâna çıkaran değerlerdir⁵. Geleneksel değerler ise bunun aksine aşkın, soyut, sezgisel, ahlâkî ve mahremiyetçi bir karaktere sahiptir⁶.

⁴ Bu tasnif daha çok felsefe çevrelerinde yaygındır. Geniş bilgi için bkz. Mengüşoğlu, 1983.

⁵ Modern- geleneksel ayrımı konusunda pek çok şey söylenmiştir. Ancak bunların hemen tamamı modern olguyu belirlemeye yöneliktir. Buna göre modern, geleneksel olmayan- dır. Moderni tanımlayan nitelikler de farklıdır. Meselâ modernitenin temel özelliği Arslan’a (1997) göre ulus-devlet, parlamento, insan eksenli meşrulaştırma, demokratiklik, rasyonellik, yasa önünde eşitlik, birey haklarıdır. Mardin’e (1991) göre, insanın tabiat güçleri önünde artan kontrolü, teknolojinin günlük hayatta gittikçe etkinlik kazanması, kitle iletişim araçlarının etkinliğinin artması, olayları değerlendirmeye yönelik nesnel bir projeksiyon sisteminin oluşmasıdır. Köker (1990) ise modernliği nitelemek için bunlara, yeniliğe açık, geçmişten çok bugüne ve geleceğe yönelik plânlama ve örgütlenmeyi önemseyen, bu plânı gerçekleştirmek için çevreye uyum yerine onları kendine uydurmaya düşünen, sahibiyle kaim olmaktan çok dağıtıcı adalet inanan bir mantık olma özelliklerini de ekler. Belki de bu tanım ve tasvirlerin ortak tarafı bir bilgi ve bilinç vurgusudur. Esasen modernleşme ile ilgili çalışmalarıyla tanınan Blacke’e (1986) göre modernite insanlığın son yıllarda yaşadığı bilgi patlamasının sonucunda ortaya çıkan çağlık bir yenileşme sürecinin dinamik bir biçimini dile getirir.

⁶ Modernliğin antipodu kabul edilen gelenek/sel, sosyal bilimlerin en karmaşık sorunlarından birisidir. Doyurucu bir açıklaması bulunmamakta, metafizik, sosyolojik, hermenötik açılardan çok farklı biçimlerde tanımlanmaktadır (Armağan, 1992). Çoğu kere “modern dışılığı” anlatmak üzere yapı düzleminde kullanılmaktadır (Laroui, 1993). Öyle ki bir seri modern dışı özelliğin üzerine dikilmiş bir kaşe gibidir (Bu çerçevede bir örnek olarak bkz. Yücekök, 1983). Sonuç olarak yine de gelenek (ve geleneksel) bir zihniyet farkını ifade eder. Bir veri olarak geleneksel değer, modern değerden farklı bir şeydir. Ayrıca gelenek konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Armağan, 1992.

Araştırmada dinî değerler de kurumsal ve eylemsel olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Kurumsallaşmış değerler daha çok dışlaşmış ve sosyal hayatta kendine özgü biçimlerde gerçekleşen değerlerdir. Buna karşılık eylemsel değerler ise daha soyutturlar ve eylemlerin nihaî hedeflerini oluşturan değerlerdir. Meselâ namaz İslâmî kurumsal bir değerdir, iyilik (ih-san) ise eylemsel bir değerdir ve hatta namazın bile nihaî hedeflerinden birisi olduğu söylenebilir.

Değerler ile insanlar arasındaki ilişki karşılıklıdır; değerler insanları, insanlar değerleri yaşatır. Ancak değerler genç-yaşlı, kadın-erkek, okumuş-okumamış, zengin-fakir gibi sosyal kategorilere göre farklı düzeylerde algılanmaktadır. Gerçekten de değerlerle insan davranışları arasındaki ilişki tek yönlü ve bire bir değildir, değerlerin sosyal hayatta gerçekleşmesi karmaşık bir süreçtir. Sürecin bu komplike verisine “tutum” denmektedir.

Tutum, genel olarak, yaşanan tecrübe sonucu oluşan, ilgili olduğu durumlara karşı ferдин davranışlarını yönlendirme etkisine sahip ruhsal bir hazırlık durumudur. Bir başka ifadeyle tutum, davranışsal eğilimler içeren bilgiler, inançlar ve kanaatler bütünüdür. Ancak sıradan kanaatlerden daha sürekli-dür. Tutum araştırmalarıyla tanınan M. Şerife göre (1985) değer, tutumun içeriğidir. Ancak bir tutumda tek değer etkili olmaz, arka plânda bir değerler kombinasyonu yer alır. Yani tutum bütün bunların bileşkesinde ortaya çıkar. Değer-davranış arasında sıkça gördüğümüz çelişkiler de çoğu kere tutumun bu bileşikliğinin bir sonucudur.

Her sosyal kesitin kendince öncelediği değerleri vardır. Sözelimi sporcunun değerleriyle bilim adamının değerleri birbirinden farklılık gösterir. Birisinde başarının, diğesinde özgürlüğün önceliği vardır. Ama dinî değerler, grupların algılayış seviyelerine göre farklılık gösterse bile geniş bir kesitin ortak değerleridir. Üstelik dinî değerler çoğu kere daha kapsamlı ve daha uzun soluklu etkilere sahiptirler. Dünyaya nasıl bakılacağını, nasıl yaşanacağını ve hatta nasıl ölmek gerektiğini belirlerler.

Değerlerin toplumsallık ve pratikle ilişkisi bizi ahlâkla bağlantısına götürmektedir. Çünkü ahlâk bir şeyin iyi ya da kötü oluşuna dair bir yargıda kendini gösterir (Güngör, 1998). Belki ahlâk salt bir değer değil, yargılaşılmış bir değerdir, bu ise tutumsallıkla yakından ilgilidir. Hatta onun değişkenliği bu pratiklere bağlıdır.

*Değerlerin en önemli özelliklerinden birisi de her şey gibi değişir olmala-
rındır. Gerçi değerlerin salt biçimleriyle değişmediklerini söyleyebiliriz.
Felsefî bir ifadeyle değerlerin değişimi, reel bir varlık olan insan ile iliş-
kileri bakımındandır. Değerler dışlaşma düzeyine bağlı olarak az veya
çok bir değişime uğrarlar. Bir başka deyişle dinî olsun ya da olmasın de-
ğerler tabiatları itibarıyla “özcü” olmak durumundadırlar (İnam, 1997).
Ancak vakıalara denk düşen yönü nesneldir ve değişkendir. Değerlerin
sosyolojinin konusu olmasının sebebi de bu bağlamdaki değişkenliktir.
Esasen değer araştırmaları değerlerin nerede, ne düzeyde, nasıl bir sosyal
olguyla irtibatlı olarak, hangi eksenlerde değiştiği ve buradan olumlu ve-
ya olumsuz ne tür sonuçların doğduğu temel esprisine dayanır. Bu araş-
tırma da bu çerçevenin dışında değildir. Konu bu kesitlerden birisi olan
gençlik ile değerlerin (ve tabîî ikisinin de alt oluşumlarının) ilişkisidir.*

Kuramsal Çerçeve: Araştırma Evreni ve Metodoloji

Değerler Üstüne Çalışmalar ve Gençlik

*Araştırmamızın amacı genel olarak değerler ve gençlik arasındaki ilişki-
nin ne durumda olduğunun tespiti ve açıklamasıdır. Dolayısıyla proble-
mi daha iyi ortaya koyabilmek için “Gençlik nedir ve gençlik değer iliş-
kisi bağlamında ne gibi çalışmalar yapılmıştır?” sorusunu kısaca cevap-
landırmakta yarar vardır.*

*Daha önceki felsefî mahiyetteki çalışmaları bir kenara bırakırsak, pozitif
mantığın olumsuz yaklaşımı nedeniyle sosyal bilimler alanında 20. yüz-
yılın ikinci çeyreğine kadar değer üstüne ciddi ampirik çalışmaların ya-
pılmadığını söyleyebiliriz.*

*Bu konudaki ilk ciddi çalışma F. C. Sharp’a (1928) aittir. Sharp bu ça-
lışmasında değerleri heyecan ve tutumlarla ilgili, ama hep toplumsal iç-
kin olgular olarak ele alır. Aşağı yukarı bu çizgiyi izleyen ve derinleştiren
J. Dewey, 1939’dan 1960’a kadar yaptığı bir seri araştırmada değer-
lerin pratiklerin bir ürünü olduğunu kabul eder.*

*R. B. Perry ise 1954’te yaptığı bir araştırmada değerleri ilgi ve hoşlanma
çerçevesinde açıklamaya çalışır. Değerleri sosyal boyutta ele alan ve onu
bu çerçevede tutum ve davranışlarla irtibatlandıran asıl düşünür, M. Ro-*

keach (1968; 1973) olmuştur. Bu alanda, daha sonra başkalarının da kullanabileceği değer envanteri oluşturan Rokeach, gayet anlamlı biçimde her değer için bir inanç, tutumun da bir inançlar kümesine dayandığını ortaya koyar (Güngör, 1998).

Rokeach'ın değer envanteri 1968'de ABD'de yirmi bir yaşın üzerindeki yetişkinlere uygulanmış, amaçsal ve araçsal olarak belirlenen değerlerin, cinsiyet, gelir düzeyi, eğitim, ırk, yaş, dinî ve politik aidiyetlere göre nasıl farklılaştığına bakılmıştır. Buradaki bulgular ortak kültür ve alt kültürel deneyimlerin, değerlerin önemli belirleyicileri olduğunu göstermiştir (Bilgin, 1995). Rokeach'ın araştırmalarına göre amaçsal değerlerde "başarı hissi" araçsal değerlerde "temiz" ilgi düzeyi yüksek, ama gruplara göre farklılık arz eden değerler olmuştur.

Ahlâkî değerlerle ilgili çalışmalarıyla dikkat çeken J. Piaget burada değerlerin -özellikle- çeşitli yaş devreleriyle birlikte ilerlediğini ve değer-düşünce gelişmesinin paralel yürüdüğünü belirtir (Güngör, 1998). Böylece değer araştırmalarında eğitim ve diğer kültürlenme araçlarına dikkat çeker. S. H. Schwartz (1992) da değerlerin mahiyetini belirleyici çalışmalar yapmış ve ampirik çalışmalarda hâlâ kullanılan değer kategorileri oluşturmuştur.

Günümüzde değer çalışmalarının önemli bir kısmı betimleyici -durum tespit edici, tasvirici-dir ki bu tür çalışma örneklerinin başında R. F. Inglehart'ın çalışması gelmektedir. 1976'dan 1982'ye kadar bir seri çalışma yapan Inglehart da belli değer kategorileri oluşturmuş ve bunlar UNESCO'ya bağlı olarak bir ekip çalışması hâlinde dünyanın kırk üç ülkesinde uygulanmıştır. Inglehart adı geçen değerler araştırmasında geleneksel otorite / rasyonel-legal otorite eksenleri arasında bir değer değişiminin gerçekleştiğini, geleneksel otorite kutbunda dinin büyük bir önem taşıdığını, rasyonel otoritede ise ekonomik büyümenin yanında siyasetin ön plana çıktığını belirtir (Inglehart, 1995). Bu durum salt meşruiyetten güç elde etmeye doğru bir kaymayı da ifade eder ki modern değerlerin ortalama bir gözlemi bile bize bunu gösterir.

Çok az sayıda olmakla birlikte değerle ilgili yurt içinde de bazı araştırmalar yapılmıştır ki bunlardan birisi Erol Güngör'ün (1998) Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Gün-

gör, ahlâkî değer yargılarıyla davranışların bazı temel değişkenleri arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışmıştır. Araştırma, davranışların gerisinde tek türden bir değer bulunmadığının ve insan eylemlerinin mekanizmasının bilinenden daha karmaşık olduğunun altını çizer.

Akademik çerçevede yapılmış bir diğer araştırma A. Topçuoğlu'nun doçentlik tezi olan Üniversite Gençliğinin Değerleri (1995) adlı çalışmadır. Topçuoğlu burada Selçuk ve ODTÜ üniversitesindeki öğrencilerin yalnızca sosyal değer düzeyini tespit etmektedir. Benzer bir çalışma da Orhan Gökçe'nin (1994) Türk Gençliğinin Sosyal ve Ahlâkî Değerleri adlı çalışmasıdır.

Burada bir kısım özel araştırma kurumlarının kamuoyuna yönelik değer araştırmalarından söz edilebilir ki bunlardan birisi TÜSİAD'ın Esmer Ergüder'e (1991) yaptırdığı Türk Toplumunun Değerleri'dir. Yine bu çerçevede Konrad-Adenauer Vakfının Dünya İslâmiyet ve Demokrasi (1998) adlı çalışması ile TESEV'in metni henüz yayınlanmamış olan fakat kamuoyuna Siyasal İslâm Araştırması diye tanıtılan çalışmasını zikredebiliriz.

Özel olarak dinî değerlerle ilgili ampirik çalışmalara gelince, Ü. Günay'ın (1989) "Religion et Jeunesse Dans la Turquie Moderne" (Modern Türkiye'de Din ve Gençlik) adlı makalesi sınırlı sayıda olan bu çalışmaların başında gelir. M. Bayyığıt'ın (1989) Üniversite Gençliğinin Dinî İnanç, Tutum ve Davranışları adlı doktora tezini ve M. Emin Köktaş'ın (1991) İzmir'in Çeşitli Sosyal Kültürel Çevrelerinde Dinî Hayat Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma adlı doktora çalışmasını zikretmeliyiz. Nihayet M. Koştas'ın (1995) Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış adlı çalışması, üniversite gençliğinin farklı dinî konulara bakış ve algılayışını tespit bakımından önemli bir çalışmadır.

Bütün bunların ışığında bizim ortaya koyduğumuz çalışma yapılanlardan farklı olarak üniversite ve üniversite dışı gençlik kesimlerinin dinî ve doğrudan dinî olmayan değerlerle irtibatını kurmaya çalışmaktadır.

Bilindiği gibi gençlik, toplumların en dinamik ve buna bağlı olarak da en değişken kesitlerinden birisidir. Bir yönü ile biyolojik-fiziksel bir diğer yönüyle sosyal bir olgudur ve genelde toplumların 12-25 yaşları arasındaki kesitini ifade eden sosyal bir kategoridir. Bir olgu

olarak düünden bu güne her toplumda bulunsa da sanayi bağlantılı toplumların fevkalade birlikteliği onu yeniden üretmiştir.

Gençliğin asıl sorunu, daha hızlı olan fiziksel gelişimi ile daha yavaş işleyen sosyal inisiyatifleri arasındaki açıklıktan doğmaktadır. Gencin çevresi çoğu kere onu geldiği sosyal konumuna göre değerlendirmez, bir yandan yüksek beklentide bulunurken bir yandan da ona çocuk muamelesi yapar. Bu temel dinamik gencin kendisine bakışını bile sansür eder. Genç ile alâkalı pek çok şey bu ortamın etkisinde şekillenir.

Gençliğin değişik sorunları vardır ki bunların en önemlileri yabancılaşma, kimlik bunalımı, değerlerdeki değişmeler, anomi, sosyal-psikolojik sorunlar ve değişik kökenli kaygılardır⁷. Şüphesiz gençlik sürecinde kimlik ve kişiliğin oluşumunda, dünyaya bakışın ve problemleri çözümleyiş tarzının şekillenmesinde değerlerin önemli bir rolü vardır. Ancak geri dönüşlü olarak gençlik de değerlerin algılamı toplumda yeniden şekillenmesinde önemli bir role sahiptir.

Sayıları çok olmasa da gençlik ve değer arasındaki bağlantı ve ilişki düzeyini göstermeye yönelik bazı araştırmalar yapılmıştır. Genelden özele doğru bunların en belirgin olanları şöyle sıralanabilir: Güngör, 1998; Gökçe, 1994; Topçuoğlu, 1996; Koştas, 1995; Bayyigit, 1998. Bu çalışma da aynı bağlamda Konya’da yazar tarafından yapılmış Gençliğin Dinî ve Sosyal Değerleri (1999) konulu/başlıklı bir saha araştırmasına dayanmaktadır.

Yöntem

Konu

Araştırmamız genelde sosyal, özelde dinî değerlerin, nasıl ve hangi düzeyde algılandığı, dönüşme yönünün ne olduğu noktasında diğümlemektedir. Daha önce söz konusu edildiği üzere değerler kaynağı itibarıyla topluma indirgenebilme bakımından “sosyal” ve “dinî” kategorilerine ayrılmaktadır. Dinî değerleri kendi içerisinde biz “kurumsallaşmış olma” ve “belirleyici olma” açısından kurumsal ve eylemsel kategorilerine

⁷ Gençliğin genel sorunlarıyla ilgili olarak bkz. Yörükoğlu, 1986; Köknel, 1970. Ayrıca bir gençlik kesitinin sorunları için bkz. Atalay, 1979.

ayırdık. Din ile ilgili kısmı dışarıda tutarak, bu makalede aldığımız sosyal değerler genel kategorisini kısaca açmaya çalışalım.

Kaynağı veya şekillenışı itibariyle topluma döndürülebilen sosyal değerler, yaklaşık bir yüzyıla yakın bir zamandır norm, kurum ve benzeri olgularda olduğu gibi, sosyal bilimciler tarafından modern ve geleneksel olarak kategorileştirilmektedir. Değerlerin dönüşümünü daha iyi yansıtabileceği düşüncesiyle bu ayırım, bizim çalışmamızda bir veri olarak alınmıştır.

Spranger'den (1960) beri bilinen ve estetik, bilimsel, ekonomik, siyâsî, sosyal, dinî ve –Güngör'ün eklemesiyle- ahlâkî olmak üzere yedili değer kategorisi, yine Schwartz'ın (1992) evrensellik, kendi konumunu belirleyebilmek, uyarıcılık, başarı, güç, zevkçilik, maneviyat, güvenlik, uyma, gelenek ve yardımseverlik gibi on bir kategoride topladığı elli yedi sosyal değer ve nihayet Rokeach'ın (1973) araçsal ve amaçsal olarak nitelediği ve on sekiz eş değer yer aldığı iki kategoride toplanan değer envanterleri (yaklaşık yüzü aşkın sosyal değer) gözden geçirilmiş ve kavramsal çerçevede belirtilen geleneksel-modern niteliklerine uygun olarak otuz ikişer değerli modern ve geleneksel olmak üzere ikili bir değerler kategorisi elde edilmiştir⁸

⁸ Modern kategorisinde yer alan söz konusu otuz iki değer şunlardır: evrensellik, eşitlik, doğayla birlik, barışseverlik, özgürlük, insan hakları, demokrasi, bağımsızlık, çevrecilik, refah içinde olmak, sosyal bütünlük, sosyal düzen, sevecen olmak, iyi bir dış görünüş/ımaaj, kendine saygı, sosyal itibar, çevresinde etkili olmak, hırslı olmak, kontrol gücü, sosyal güç, başarılı olmak, cesur olmak, temizlik, sağlık, zenginlik, yaratıcılık/yapıcılık, araştırmacılık, değişik bir hayat, akıllı olmak, geniş görüşlü olmak, heyecan verici bir hayat, kendini belirleyebilmek.

Modern değerler kategorisiyle karşılaştırılabilmesi bakımından geleneksel değer kategorisinde yer alan otuz iki değeri de vermekte yarar vardır: adalet, bilgelik, ciddiyet, kibarlık, dürüstlük, sadakat, sevgi, dostluk, insanlık, şeref, bereket, hayatın anlamı, iç huzuru, maneviyatın önemi, geleneklere saygı, ahlâklık ve faziletli olmak, dindarlık, otoritelere itaat, ait olma hissi, ebeveyn ve yaşlılara saygı, yardımsever olmak, aileye bağlılık, hiyerarşiye (ast-üst ilişkisine) itibar, tutumlu olmak, bir işte kararlı olmak, tedbirli olmak, kendini kontrol etmek, işlerde acele etmemek, iyiliğe müteşekkik olmak, alçak gönüllü olmak, mutedil olmak sorumluluk taşımak.

Belirlediğimiz İslâmîkurumsal değerler: dua, takva, sünnet, Kur'an-ı Kerim, kader, beş vakit namaz, teravih, değişik zamanlarda namaz, ramazan orucu, mübarek günlerde oruç, zekât, sadaka, fitır sadakası, kurban, hac, iyiliği (ma'rufu) emretmek, aşırılıklara (münkere) karşı çıkmak, cihat, şehitlik, gazilik, infak, vakıf, mahremiyet, tesettür, cami

Araştırmanın Evreni

Bu değer itemlerinin benimsenış düzeyini test etmek üzere -önemsizden önemliye- yedili seçenekler oluşturulmuş, deneklerin bunlardan birisini işaretlemesi istenmiştir. Örneklem alanı olarak da Konya'daki gençlik seçilmiştir. Modern-geleneksel ikileminde çağdaş eğitim düzeyi genelde bir veri olarak alınageldiğinden biz de eğitim değişkenini esas aldık ve anketimizi "eğitimi ilköğretim düzeyinde kalmış" ve "üniversite son sınıfta okuyan" gençlere uyguladık. Ankete katılanların sayısı, her iki değişken denk olmak üzere üç yüzdür.

Ölçme Aracı ve İşlemler

Araştırmamız, çoğu değer araştırması gibi durum tespitine yönelik olduğu için açıklamadan çok tasvire başvurulmuştur. Dolayısıyla test edilen bir hipotez kullanılmamıştır. Ancak bir saha araştırması olması sebebiyle istatistik teknikler kullanılmıştır. Katılımcıların genel özelliklerini tasvirî olarak görmek için dağılımların yüzdeleri, mod, medyan ve ortalamaları ve standart sapmaları bulunmuştur. Bunların yanında değerlerin izahında faktör analizine başvurulmuştur.

Faktör analiz, kısaca bir sosyal olguyu açıklamada kullandığımız, değişkenler arasındaki ilişkilerin anlamlılık düzeyini gösterme amacıyla olan bir istatistiksel analiz tekniğidir. Faktör analizin kendisi araştırmacıya doğrudan bir açıklama vermez ve olguları karşılaştırma yapmaz ise de olguları kategorileştirip belli bir varyasyon düzeyinin altındakileri eleyip üstündekileri ön plâna çıkararak, verilerin rahatça anlaşılmasını sağlar, açıklamanın ön şartlarını oluşturur.

/Kâbe, dinî bayramlar, mübarek geceler, alim-mürşit saygısı, sıla-i rahim, istişare-meşveret, günah -sevap ölççeği.

İslâmî eylemsel değerler: Allah'ı sıkça anmak (zikir), Allah'a dayanmak (tevekkül), Allah'a müteşekkir olmak (şükür), Allah'a boyun eğmek (huşu), her şeyde ilâhî bir sır görmek (hikmet), ruhen arınmak (tezkiye), sabırlı olmak (sabır), kanaatkâr olmak (kanaat), düşünceli olmak (tefekür), saf duygulu olmak (ihlâs), günahahtan pişmanlık duyma (tebbe), bir şeyi hayra yormak (tefe'ül), dirençli olmak (metanet), bir işte kararlı olmak (azim), utanmak (haya), dosdoğru hareket etmek (istikamet), hakkı gözetmek (adalet), aleyhine de olsa hakka razı olmak (rıza), namuslu olmak (iffet), dünyaya fazlaca kapılmamak (zühd), düzeltici olmak (salah), iyilik yapmak (ihsan), başkalarına güvenmek (itimat), güvenilir olmak (emniyet), başkası için iyi niyet beslemek (hüsniyan), diline sahip olmak (hıfzülisan), yumuşak davranmak (rıfk), esirgeyici olmak (şefkat), bağışlayıcı olmak (afüv), sözünde durmak (ahd), insanlara kolaylık göstermek (yürs).

Araştırmada hipotez kullanılmamışsa da kabul ettiğimiz bazı sayıtlar vardır ki bunlar şöyle sıralanabilir:

- *Gelenekselden moderne bir değer dönüşümü vardır.*
- *Kurumsal değerlerle eylemsel değerler arasında bir açıklık vardır ve kurumsal değerler eylemsel değerlerin sınırlı bir gerçekleştirimini ifade eder.*
- *Değerler, toplumsal belirleyicilikler doğrultusunda belli eksenlerde algılanmaktadır.*

Saba verilerinin sonuçlarına geçmeden önce katılımcıların özelliklerinden de kısaca söz etmek açıklayıcı olacaktır. Çünkü değer kategorilerinin genel algılamışlarının yanında grupsal eğilimleri göstermek için demografik nitelikli cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, eğitimi, baba eğitimi ve aile gelir seviyesi değişkenleri kullanılmıştır.

Örneklem Alanı: Katılımcılar Hakkında Demografik Bilgiler

Ankete katılanlarda cinsiyet, yaşadığı yer, gelir düzeyi gibi değişkenler önemliyse de araştırmamızda eğitim -ilköğretim düzeyinde kalma veya üniversiteyi okuma- öncelikli olarak göz önünde bulundurulmuştur. Böylelikle eğitimle modern kültür kazanımının değerler üzerinde ne dereceye kadar etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Yaygın bir kanaate göre çağdaş eğitim insanları modern değerlere yönlendirmekte, geleneksel değerler gerilemektedir. Bu bakımdan anketimizi üniversite öğrenimi görmemiş gençlerin yoğun olduğu sanayi kesimlerinde uyguladık. Maalesef kapalı siyasal toplum özelliği taşıdığımızdan anketlerimizi çiraklık-kalfalıkla ilgili okullarda formalitelere takılıp uygulayamadığımızı burada belirtmekte değer dönüşümü açısından da yarar vardır.

Ankete katılan 300 kişiden 211'i erkek, 89'u kızdır. Öncelikle eğitim değişkeni esas alındığından cinsiyet denkliliği aranmamıştır. 15-25 yaşları arasında bulunan katılımcıların % 39.4'ü 18 yaşından küçük, % 44.2'si 18-22 yaş arası, % 16.4'ü ise 22 yaşından büyüktür ki bu oranlar "eğitimi ilköğretim düzeyinde kalmış" ve "üniversite son sınıfta okuyan" ayrımının temel esprisine uygun düşmektedir. Katılımcıların üçte biri köy kökenliken üçte ikisi şehirde doğmuştur ki bu da Türkiye'deki köy-kent genel denklemine uygun düşmekte-

dir. Ancak şimdi şehirde yaşayan genç oranı % 88'i bulmaktadır.

Eğitim değişkeninde denkliğin gözetildiği daha önce de ifade edilmişti. Üniversiteli gençler ise farklı fakültelerden seçilmişlerdir. Üniversite öğrenimi görmeyen öğrencilerin % 38'i ilköğretim, % 62'si ise orta öğretim mezunudur. Baba eğitiminin düzeyi annelere oranla daha yüksektir. 300 babadan sadece 15'i okur-yazar değilken, annelerde okur yazar olmayan sayısı 70'i bulmaktadır. Yüksek öğretim mezunu sayısı ise babalarda 37, annelerde 11'dir. Katılımcıların ailelerini toplum geneline göre üst, orta ve alt gelir düzeylerine ayırdığımızda çoğunluk ortamın biraz aşağısında bulunmaktadır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Daha önce de belirtildiği üzere bu bölümde araştırmada yer alan dört değer kategorisinden sadece modern değerler ele alınacak ve bunların aritmetik ortalama, standart sapma ve grup yönelimleri bakımından sonuçları gösterilip yorumlanacak, makalemizin sınırlılığı bakımından diğer üç değer grubuna değinilmeyecektir.

1. Modern Değerlerin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaya Göre Sonuçları

İstatistiksel olarak saha verilerinin ilk değerlendirme biçimlerinden birisi şüphesiz verilerin aritmetik ortalama ve standart sapmalarına göre yapılan değerlendirmelerdir. Prensip olarak aritmetik ortalamaları yüksek olan veriler, araştırma alanında üzerinde daha çok ortaklaşılacak verilerdir. Bir başka deyişle varyansı en düşük olan, kısa vadede değişmesi beklenmeyen unsurlardır. Buna karşılık standart sapma değerinin düşmesi konsensüsün azaldığı ve varyansının yükseldiği anlamına gelmektedir. Modern değerlerin ortalama ve standart sapmaları Tablo 1'de verilmiştir.

Bu tabloda değerler, aritmetik ortalamaya göre yeniden sıralanmışlardır (gerçi standart sapma sütunu değişiklik gösterse de buna bir hayli yakındır). Aslında kullandığımız 7'li ölçeğe göre ortalaması 6'nın üstünde -yani sosyal itibar değerinin yukarısında- kalan değerler, örneklem dünyamızda önem verilen değerlerdir, üzerlerinde oldukça görüş birliğinin olduğu söylenebilir.

Tablo 1*Modern Değerlerin Ortalama ve Standart Sapmaları*

Modern Değerler	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Özgürlük	6.697	0.942
Temizlik	6.607	1.018
Kendine Saygı	6.563	1.134
Sağlık	6.557	1.165
İnsan Hakları	6.553	1.183
Bağımsızlık	6.513	1.192
Başarılı Olmak	6.513	1.071
Refah İçinde Olmak	6.453	1.160
Akıllı Olmak	6.427	1.179
Geniş Görüşlü Olmak	6.363	1.162
Barışseverlik	6.353	1.330
Cesur Olmak	6.343	1.207
Eşitlik	6.237	1.563
Sosyal Düzen	6.170	1.433
Sosyal Bütünlük	6.110	1.471
Kendini Belirleyebilmek	6.110	1.758
Çevrecilik	6.070	1.453
Sosyal İtibar	6.007	1.506
Çevresinde Etkili Olmak	5.967	1.505
Sevecen Olmak	5.960	1.458
Doğayla Birlik	5.920	1.621
Kontrol Gücü	5.903	1.475
Araştırmacılık	5.843	1.479
Yaratıcılık/Yapıcılık	5.837	1.553
Sosyal Güç	5.827	1.522
Demokrasi	5.783	1.938
Evrensellik	5.183	2.019
İyi Bir Dış Görünüm	5.097	2.063
Hırslı Olmak	4.977	2.001
Heyecan Verici Bir Hayat	4.617	2.143
Değişik Bir Hayat	4.587	2.035
Zenginlik	4.260	2.041

Tablo 1 incelendiğinde ortalamanın verdiği malzemeye göre özgürlük örneklem dünyamızda en önemli değer olarak görünmektedir. Buna karşılık zenginlik (4.260 ortalaması ile) en düşük değere sahip bulunmaktadır. Kanaatimizce özgürlük değerinin önceliği dünya konjonktürel duru-

myyla, içinde bulunduğumuz toplumsal süreçlerle açıklanabilir. Ancak zenginliğin en düşük modern değer olarak çıkması ilk bakışta şaşırtıcıdır. Çünkü daha önce belirtildiği üzere modern olgu fizikî, maddî, görsel ve çıkar yönü güçlü olmayı işaretliyordu. Zenginliğin sıradan gerekliliğinin dışında, başlı başına bir değer olması toplumumuzda öncelikli durumda değildir, bunun sebebi ise, daha sonra söz konusu edeceğimiz geleneksel ve özellikle dinî değerlerle irtibatlı olabilecektir. Meselâ dünyacılığı sınırlayan değerler yüksek çıkarsa bu değerlere bakış, daha bir anlamlılık kazanmış olacaktır (ki diğer kategorilerin sonuçlarında böyle bir potansiyel eğilim gözlenmiştir).

Aritmetik ortalamaya göre ilk on değeri sıralamak gerekirse özgürlüğü izleyen değerler şunlardır: temizlik, kendine saygı, sağlık, insan hakları, bağımsızlık, başarılı olmak, refah içinde olmak, akıllı olmak ve geniş görüşlü olmak. Eğer bu değer grubunun ortak yönü ferdin öncelikle kendine yönelmesi olarak nitelendirilebilirse modern değerlerin ileri sürülen temel esprisinin toplumumuzda belli bir noktaya kadar nüfuz ettiği düşünülebilir.

Yine aritmetik ortalamaya göre, düşüktən yükseğe doğru sıralanan on değer şunlardır: zenginlik, değişik bir hayat, heyecan verici bir hayat, hırslı olmak, iyi bir dış görünüm/imaj, evrensellik, demokrasi, sosyal güç, yaratıcılık/yapıcılık ve araştırmacılık. Bunlar deyim yerindeyse üçüncü sırada değerler olarak algılanmaktadır. İlgi çekicidir ki toplumda sıkça sözünü ettiğimiz ve kökleştğini düşündüğümüz demokrasi de bu grubun içinde bulunmaktadır ki pratikler de bunu doğruluyor.

Aynı değerlere, standart sapma açısından baktığımızda da ilgi çekici sonuçlar görünüyor. Özgürlüğün standart sapması en düşük, zenginliğin ise en yüksektir. Bunun anlamı özgürlük ile birlikte baştan on değer (temizlik, başarılı olmak, kendine saygı, refah içinde olmak, geniş görüşlü olmak, sağlık, akıllı olmak, insan hakları ve bağımsızlık) varyansı en düşük değerlerdir, daha sıkı bir benimseme vardır ve yakın bir gelecekte benimsenme düzeylerinde bir değişme beklenemez. Buna karşılık standart sapması yüksek olan -ve envanterde yer alan- heyecan verici bir hayat, evrensellik, hırslı olmak gibi değerler henüz bir modern değer olarak yerlerini bulamamışlardır. Değişim, kökleşmeye ya da anlamlarını yitirmeye, daha başka biçimler kazanmaya doğru olabilir. Şüphesiz bu da zamana ve diğer değerlerle ilişkilerine bağlıdır.

Tablo 2

*Modern Değerler İçin Yapılan Varimax Rotasyonlu Faktör Analizinin
Faktörleri, Faktör Yüklemeleri ve Komünaliteleri*

Faktörler (açıklanan varyans % 46.5)	Yüklemeler	Komünaliteler
Faktör 1: Sosyal Güç ve İtibar (% 20.7)		
Çevresinde Etkili Olmak	.65	.51
Sosyal İtibar	.64	.50
Sosyal Güç	.52	.49
İyi Bir Dış Görünüm (İmaj)	.48	.30
Zenginlik	.46	.44
Kontrol Gücü	.45	.56
Hırslı Olmak	.45	.25
Faktör 2: Bedeni Korumak (% 6.5)		
Temizlik	.72	.69
Sağlık	.60	.50
Cesur Olmak	.56	.49
Özgürlük	.46	.53
Faktör 3: Toplumculuk (% 4.9)		
Sosyal Bütünlük	.79	.72
Sosyal Düzen	.69	.66
Çevrecilik	.40	.45
Faktör 4: Yaratıcı-Araştırmacı Olma (% 3.6)		
Yaratıcılık -Yapıcılık	.53	.37
Geniş Görüşlü Olmak	.48	.36
Araştırmacılık	.46	.35
Evrensellik	.44	.35
Kendini Belirleyebilmek	.29	.18
Faktör 5: Maddî Hayat ve Mutluluk (% 2.7)		
Akıllı Olmak	.64	.53
Refah İçinde Olmak	.49	.51
Sevecen Olmak	.46	.41
Başarılı Olmak	.46	.53
Faktör 6: Maceracılık (% 2.4)		
Değişik Bir Hayat	.80	.71
Heyecan Verici Bir Hayat	.68	.57

Tablo 2'nin devamı

Modern Değerler İçin Yapılan Varimax Rotasyonlu Faktör Analizinin Faktörleri, Faktör Yüklemeleri ve Komünaliteleri

Faktörler (açıklanan varyans % 46.5)

	Yüklemeler	Komünaliteler
Faktör 7: Ferdiyetçilik (% 2.2)		
Kendine Saygı	.78	.81
Bağımsızlık	.40	.26
Faktör 8: Demokratlık (% 1.9)		
Demokrasi	.50	.29
Eşitlik	.44	.42
İnsan Hakları	.37	.32
Barışseverlik	.31	.46
Faktör 9: Doğayla Birlik (% 1.6)		
Doğayla Birlik	.45	.40

Faktör analizi modern değer envanterini dokuz faktöre ayırmıştır ve açıklanan varyant % 46.5'tir. Aşağıdaki tablo bu analizin sonuçlarını göstermektedir.

Tabloda “faktör” adı verilen değer gruplandırmaları analiz sistemince yapılmıştır, yalnız isimlendirme bize aittir. Buna göre; faktör 1, toplam değer değişiminin % 20.7'sini açıklamaktadır. Görüldüğü gibi bu faktörün içerisinde; çevresinde etkili olmak, sosyal itibar, sosyal güç, iyi bir dış görünüm (imaj), zenginlik, kontrol gücü ve hırslı olmak değerleri yer almaktadır. “Sosyal güç ve itibar” olarak adlandırdığımız bu değer grubu gerçekten de birbirleriyle bütünlük gösteren, birbirini tamamlayan değerlerdir. Özellikle söz konusu edilen değer grubu içinde -örneğin- sosyal güç zenginlikle sağlandığı gibi, sosyal itibar iyi bir görünümü gerektirir. Sonuç olarak bunların değişim ve dönüşümünün bir birlikteliği vardır.

Faktör 2 -ki varyansı % 6.5'tir- temizlik, sağlık, cesur olmak ve özgürlüğü içine alıyor. “Bedeni korumak” olarak adlandırdığımız bu değer grubu öncelikle insanın bedeni savunmasını ihtiva ederek bir birlik oluşturuyor.

Faktör 3, sosyal bütünlük, sosyal düzen ve çevrecilik “toplumculuk” olarak nitelenebilir. Açıklanan varyans oranı % 4.9 olan bu faktör, insanın fizikî veya sosyal çevresiyle ilişkilerini ihtiva etmektedir.

“Yaratıcı-araştırmacı olma” diye adlandırdığımız ve varyans açıklama düzeyi % 3.6 olan faktör 4, yaratıcılık/yapıcılık, geniş görüşlü olmak, araştırmacılık, evrensellik ve kendini belirleyebilmek değerlerini içine almaktadır. Gerçekten de bu değerler bir şekilde insanın üretken olmasını, kendini ortaya koyup konjonktüre açılabilmesini içermektedir.

Faktör 5, “maddî hayat ve mutluluk”tur, varyans açıklama yüzdesi 2.7’dir. İçine aldığı değerler, akıllı olmak, refah içinde olmak, sevecen olmak ve başarılı olmaktır. Tabloda görüldüğü üzere akıllı olmak değerinin dışındakilerin yüklemeleri de birbirine yakındır (49 - 46). Hatta ilginçtir ki, sevecenlik ile başarı arasında (aynı yükleme % 46 ile) sıkı bir ilişki kurulmuştur.

Faktör 6 (varyansı % 2.4), ilgi çekici biçimde değişik bir hayat, heyecan verici bir hayat modern değerlerini bir araya getirmiştir. Ortalaması düşük olan bu değerler “maceracılık” olarak adlandırılmıştır. Bu faktörün bir başka açıklaması, heyecan ve değişik bir hayat isteyen kişinin maceraya açık olduğudur.

Faktör 7, kendine saygı ve bağımsızlık değerlerini kapsamaktadır ve % 2.2 açıklama imkânına sahiptir. Bu faktör “ferdiyetçilik” olarak nitelendirilebilir. Bir modern değer olarak ferdietçiliğin düşük olması, dikkat çekicidir.

Faktör 9, tek değerden oluşmaktadır, o da doğayla birliktir. Açıklama yüzdesi çok düşük olan bu değer, diğer hiçbir değerle yakınlığı kurulumamıştır. Bir başka deyişle örneklem dünyamız bilinçli ya da bilinçsiz ama anlamlı bir biçimde bazı değerler arasında bir ilgiyi yansıtırken bu değer kendi başına kalmıştır. Bu alanda diğerleri gibi bir başka değere bağlı olarak değişim geçirmemektedir.

Faktör 8’i oluşturan demokrasi, eşitlik, insan hakları ve barışseverlik gerçekten de kendi aralarında tam bir bütünlük oluşturmaktadır. “demokratlık” olarak adlandırdığımız (varyans yüzdesi 1.9 olan) bu değerler birlikte oldukları zaman bir anlam ifade ederler. İnsan hakları ya da eşitlik olmadan demokratik olunamaz. Burada yüklemesi en yüksek olan (.50) demokrasidir.

Sonuç olarak belirtilmesi gerekli önemli noktalardan birisi şüphesiz faktör analizin sadece benzer değerleri bir kategoride toplaması değildir. Varyasyonları aynı olan bu değerlerin birlikte değişip dönüşükleridir. Meselâ 8. faktörde yer alan ve bizim “demokratlık” ola-

rak nitelendirdiğimiz grupta demokrasi, eşitlik, insan hakları ve barışseverlik birlikte bulunmaktadır. Bunun anlamı toplumumuzda bu değerlerin birbirleriyle örtüşen bir düzeyde bulundukları ve birbirleriyle bağlantılı olarak dönüştükleridir.

2. Gruplara Göre Değer Türleri ve Yönelimleri

Buraya kadar (eğitim, yaş, cinsiyet, gibi) hiçbir sosyal değişkenle ilişkilendirmeden belli bir evrendeki gençlik kesimince genel olarak değerlerin nasıl algılandığını ele aldık. Başka bir deyişle bu, salt değerler açısından bir bakıştı, sanki tek değişken varmış gibi düşünülmüştü. Şimdi ise yine modern değerlerin dokuz faktörünü de göz önünde bulundurarak konuya sosyal değişkenler (bir başka deyişle sosyal kategoriler) açısından bakılacaktır.

Örnekleme oluşturan “gençler” ile ilgili olarak ankette demografik nitelikte on dokuz soru bulunmaktadır. Bunlar arasında bir seçme yapılarak altı değişken (cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, eğitim, baba eğitimi ve ailenin gelir seviyesi) esas alınmıştır. Bu bölümde söz konusu bağımsız değişkenler ekseninde incelenen değer grupları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı, var ise bunun hangi kategorilerde olduğu tespit edilmeye çalışıldı. Bu maksatla F testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda analiz edilmiştir.

Modern Değerler F Testi ve Analizi

Araştırmada otuz iki itemden oluşan modern değerler bölümü için faktör analizi yapılmış ve dokuz faktör tespit edilmiştir. Bu faktörlerden birisi açıklama düzeyinin çok düşük olması ve içinde tek bir değişken yer alması sebebi ile burada değerlendirme dışı bırakılmıştır. Geriye kalan sekiz faktör bağımsız değişkenlerimiz -cinsiyet, yaş, eğitim durumu, baba eğitimi, yaşadığı yer ve ailesinin gelir düzeyi- açısından karşılaştırılmıştır.

Birinci bağımsız değişken olan cinsiyet, modern değerlerin 6. faktörü “maceracılık” ile karşılaştırılmış ve cinsiyetin bu faktör üzerinde etkili olduğu görülmüştür ($F= 3.85$). Cinsiyet bağımsız değişkenini oluşturan iki kategoriden erkekler ile maceracılık arasındaki farkın anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Yani erkekler macera içeren değerlere daha fazla kıymet vermektedirler.

Buna ek olarak cinsiyet ile 7. faktör “ferdiyetçilik” arasında da anlamlı bir ilişki olduğu ($F = 9.66$) ve erkekler ile bu faktör arasında anlamlı bir farklılık oluşturduğu anlaşılmaktadır ki bu durum bir önceki tespitle de uyumludur.

İkinci bağımsız değişken olan yaş ile modern değerlerin 3. faktörü “toplumculuk” arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu ve yaş değişkeninin ikinci kategorisi olan 18-22 yaş arasında bu farklılığın en yüksek (ortalama=0996) olduğu görülmüştür. Bu durum ergenliğin sonunda durulan gençliğin topluma yönelme eğilimi ile açıklanabilir.

Üçüncü bağımsız değişken (kişinin hayatının büyük kısmını geçirdiği yer) ile modern değerlerin 2. faktörü “bedeni korumak” arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F = 2.27$). Bağımsız değişkenin üçüncü ve dördüncü kategorileri olan “şehir” (ortalama= .0723) ve “büyük şehir” (ortalama= .0033) maddeleri ile bedeni korumak adı altında toplanan temizlik, sağlık, özgürlük ve cesur olmak faktörü arasındaki fark, köy ve ilçede yaşayanlara göre daha anlamlı bulunmuştur ($p > .05$).

Yine bağımsız değişkenlerden “yaşadığı yer” ile 4. faktör olan araştırıcı/yaratıcı olma arasında da anlamlı bir fark bulunmuştur ($F = 2.75$). Bağımsız değişkenin birinci kategorisi olan köy ile bu faktör arasında oldukça yüksek bir farklılık tespit edilmiş (ortalama= .4110), üçüncü kategori olan şehrin de yine anlamlı bir farklılık gösterdiği (ortalama= .0978) ortaya çıkmıştır.

Modern değerlerin 8. faktörü olan “demokratlık”, “yaşadığı yer” bağımsız değişkeniyle anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu farklılığın anlamlı bulunduğu kategoriler ise sırasıyla üçüncü kategori olan şehir (ortalama= .0787) ve dördüncü kategori olan büyük şehir (ortalama= .0419)’dir. Yani genel olarak bedensel eğilim değerleri, sağlık, temizlik gibi değerler şehirde; rahat hareket etme ile ilgili değerler köyde daha fazla çıkmıştır. Bu durum belki de şehirdeki yoğun kültürün insanı disipline edişi ve köyün tabiiiliğiyle -İbn Haldun’un deyimiyle asabiyet yüksekliğiyle- açıklanabilir.

Diğer bir bağımsız değişken olan eğitim durumu ile modern değerlerin 5. faktörü olan “maddî hayat ve mutluluk” arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür ($F = 4.20$). Üniversiteye devam eden öğrenciler ile bu faktör arasındaki farkın, gitmeyenlere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bağımsız değişkenlerimiz ile 6. faktör maceracılık arasında da anlamlı bir fark bulunmuş ($F = 10.09$) ve bu farklılık en fazla

üniversiteye devam edenler kategorisinde anlamlı bulunmuştur. Yine eğitim durumu bağımsız değişkeni ile modern değerlerinin sekizincisi olan demokratik olma arasında da anlamlı bir fark ($F = 2.60$) bulunmuş ve bu farkın üniversite öğrencilerinde yüksek olduğu görülmüştür ki bu sonuçlar yukarıda yaşadığı yer sonuçlarıyla da uygunluk göstermektedir.

Baba eğitimi bağımsız değişkeniyle modern değerlerin 3. faktörü olan toplumculuk arasında anlamlı bir fark bulunmuş ve bu fark en yüksek şekliyle baba eğitimi ortaokul olan kesimde gözlenmiştir (ortalama= .1001). Ayrıca bağımsız değişkenimizin yine üçüncü kategorisi olan orta öğretim ile 5. faktör “maddî hayat ve mutluluk” arasında da anlamlı bir farklılık bulunmuştur (ortalama= .1452). Yine bağımsız değişkenimiz baba eğitimi ile 6. faktör arasında anlamlı bir fark bulunmuş ve baba eğitiminin üçüncü kategorisi maceracılık faktöründe en yüksek farklılığa ulaşılmıştır (ortalama= .2856). Buna göre ailesel bir etken olan baba eğitimi gençlerin toplumcu bir eğilim taşıması ve maddî bir hayat anlayışı üzerinde belirgin bir biçimde etkili olmaktadır.

Teste tâbi tutulan son bağımsız değişken olan gelir ile 5. faktör “maddî hayat ve mutluluk” arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiş ($F = 1.92$) ve gelirin birinci kategorisi olan düşük gelir kategorisi, söz konusu 5. faktör ile en yüksek farklılığı göstermiştir.

Bağımsız değişken gelir ile 7. faktör olan “ferdiyetçilik” arasında da anlamlı bir farklılık bulunmuş ($F = 3.35$) ve bu farklılığın, gelir düzeyinin artışına paralel olarak anlamlılık gösterdiği gözlenmiştir.

Sonuç olarak esas aldığımız altı bağımsız değişkeni, faktör adını verdiğimiz değer kategorileriyle kesiştirdiğimizde modern değerlerdeki tespitler şöyle özetlenebilir:

Cinsiyetin erkekler kategorisi, maceracılık ve ferdietçilik ile ilgili değerlerde daha etkili olmaktadır. Bu durum erkeklerin sosyal hayatta kızlardan daha rahat hareket edebilme imkânlarıyla açıklanabilir.

Yaş değişkeniyle ilgili en önemli tespit 18-22 yaş kategorisinin genel olarak sosyal düzene yönelik değerlere daha fazla önem verdiğidir. Bu da tabiri caizse bir ergenlik dönemi savruluğunun sonunda gençlerin toplumsal düzenin önemine inanmış olmalarına bağlanabilir.

Yaşanılan yer açısından bakıldığında dört kategori genel olarak “köy” ve “şehir” şeklinde ikiye ayrılmakta; şehir sağlık, temizlik gibi bedensel disiplinin değerlerinde ve kültürel seviye ile irtibatlı gözüken demokratik ih-

tiva eden değerlerde ön plânda gelmektedir. Hareket kolaylığı isteyen insanî davranış değerlerinde ise köy daha etkin olmaktadır.

Eğitim durumu değişkeninde üniversiteye gitme, maddî hayat eğilimi ve demokratik tavır modern değerlerde daha etkin olmaktadır.

Baba eğitiminin, özellikle toplumculuk ve refahçı eğilime işaret eden değerleri desteklediği görülmektedir. Yine bununla paralel olarak aile gelir seviyesinin yüksek oluşu ferdiyetçilik, maddî hayat ve mutluluk değerleri üzerinde etkili olmaktadır.

Genel Bir Değerlendirme ve Sonuç

Değerler açısından bakıldığında, modern değerlerde özgürlük, kendine saygı ve insan hakları gibi kişiselliği işaretleyen değerlerin bir önceliği olduğunu gördük. Ama zenginlik, değişik bir hayat talebi gibi modern değerler geri plânda kalmıştı. Bu durum bize toplumumuzun seçiciliğini göstermektedir. Esasen toplumlar evrensel gözüken süreçlerde bile bir seçicilik yapmaktadırlar.

Sosyal değişkenler açısından bakıldığında cinsiyet ve yaş, modern-geleneksel değer dönüşümünde etkin bir role sahip bulunmasalar da yaşanan yer, eğitim, baba eğitimi ve aile gelir seviyesi değişkenleri baz aldığımız sosyal kategorilerin şehirde yaşaması, üniversiteye devam etmesi, babanın eğitim seviyesinin yüksek olması ve ailenin yeterli gelir düzeyine sahip olması, genelde modern değerlere vurguyu artırmaktadır; meselâ demokratik tavır, sosyal düzen fikri vb. gelişmektedir.

Sonuç olarak denebilir ki başlangıçta bir veri olarak alınan modern ve geleneksel ayrımı toplumsal seçicilik açısından anlamlı görünmemektedir. Sözgelimi modern değerlerde özgürlük ve bağımsızlığı ön sıralara alırken, geleneksel değerlerin dürüstlük ve dostluğunu aynı oranda öncelemekte ve bunlar arasında hiçbir çelişki de görmemektedir. Buna karşılık modern çağların gözde değeri demokrasi geri plânda yer almaktadır. Hatta Inglehart'ın (1995) tespitiyle Batı'daki sanayileşme için gerekli bulunan sekülerleşme İslâm dünyası için anlamlı değil; çünkü buradaki sınıî kalkınma İslâm'ın yönlendiriciliğinde gelişebiliyor. Bu konuda belki Berger'nin (1985) ifadesi daha açıklayıcı: İlkece bir modern ve modern dışı ayrımı olsa da bunların limiti ve sınırları vardır. Bütünüyle modern toplum bir kurgubilim kâbusundan başka bir şey değildir. Tabii aynı şekilde artık salt bir geleneksellikten değil, ilkece bir geleneksellikten söz edilebilir.

Kaynakça

- Armağan, M. (1992). *Gelenek*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Arsılan, A. (2000). *Modern Dünyada Müslümanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atalay, B. (1979). *Köy gençliği üzerinde sosyolojik bir araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversite İşletme Fakültesi Yayınları.
- Aydın, M. (1999). *Gençliğin dini ve sosyal değerleri*, Basılmamış bir saha araştırması, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayını.
- Bayyığıt, M. (1998). *Üniversite gençliğinin dini inanç tutum ve davranışları üzerine bir araştırma*. Basılmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Berger, P. L., Berger, B., & Kellner, H. (1985). *Modernleşme ve bilinç* (Çev. C. Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Blacke, C. E. (1986). *Çağdaşlaşmanın itici güçleri*. (çev. F. Gümüş). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fichter, J. (1990). *Sosyoloji nedir?* (Çev., N. Çelebi). Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Günay, Ü. (1989). Religion et jeunesse dans la Turquie moderne. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 15-24.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Inglehart, R. F. (1995). Değişen değerler, ekonomik kalkınma ve sosyal değişim (Çev. Abdullah Koçak). *Sosyoloji Dergisi*, 8-9, 379- 403.
- İnam, A. (1997). *Değerlerle yaşamak: İslâmî değerlerin geleceği*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koştaş, M. (1995). *Üniversite öğrencilerinde dine bakışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köker, L. (1990). *Modernleşme Kemalizm ve demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köknel, Ö. (1970). *Türk toplumunda bugünün gençliği*. İstanbul: Bozak Matbaası.
- Kösemihal, N. Ş. (1955). *Sosyoloji tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Krech, D., Crutchefield, R., & Ballachey, E. L. (1983). *Cemiyet içinde fert* (çev., M. Turhan). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kurtkan, B. A. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Laroui, A. (1993). *Tarihselcilik ve gelenek* (Çev. H. Bacanlı). Ankara: Vadi Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi* (derl. M. Türköne, T. Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (1983). *Felsefeye giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Sezen, Y. (1988). *Sosyoloji açısından din*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Şerif, M. (1985). *Toplumsal kuralların psikolojisi* (Çev. İ. Sandıkçıoğlu). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Taplamacıoğlu, M. (1983). *Din sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Theodorson, G. A., & Theodorson, A. G. (1979). *A Modern dictionary of sociology*. New York: Barnes & Noble Books.
- Topçuoğlu, A. (1996). *Üniversite gençliğinin sosyal değerleri*. Yayınlanmamış doçentlik tezi, Selçuk Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Konya
- Ülken, H. Z. (1965). *Bilgi ve değer*. Ankara: Kürsü Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (1986). *Gençlik çağı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yücekök, A. (1983). *Türkiye’de din ve siyaset*. İstanbul: Gerçek Yayınları.

Youth's Values Perception: Konya Sample

Citation/©– Aydın, M. (2003). *Youth's values perception: Konya sample/Gençliğin değer algısı: Konya örneği*. *Journal of Values Education (Turkey)/Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 121-144.

Abstract– *This article concerns a study carried out to investigate “the social and religious values of youth” in Konya in order to understand the perception of these values by youth today. In this article, the values are classified into two main groups: general/social and private/religious/Islamic. These two groups are further classified into two sub-groups; social values are divided up into modern and traditional, while religious/Islamic values are subdivided as institutional and operational. In this way, it was attempted to establish the axis of the change processes. For this reason, no hypothesis was tested.*

This study consisted of three parts; in the first part the drawing up of a conceptual frame of the values was determined, in the second part a theoretical frame of the special and original problems and methods was established, and in the last part the data from the field was evaluated. In this article, the first and second parts of the study are summarized and in the third part, by focusing on modern values, the methodology and application of the research are demonstrated, while other values are passed.

According to the results of the study, which were contradictory to what is generally accepted, the values in Turkish society are not evaluated on a scale from traditional to modern, but rather develop through social selectivity. And even from this perspective, the modern - traditional dilemma is not significant.

Key Words– Value, Modern Values, Traditional Values, Profane, Transcendent.